

DOPAD KURIKULÁRNÍ REFORMY NA VZDĚLÁVACÍ OBOR ČESKÝ JAZYK A LITERATURA

Hana Mühlhauserová, Vladimíra Neužilová

Anotace: *Kurikulární změny, které postihnou vzdělávací obor Český jazyk a literatura, nastanou ve výběru základního učiva, které si žáci upevní jako jazykové kompetence. Žáci si je osvojí aktivizujícími metodami. V předmětu se jako složka spojující jazykovou a literární výchovu jeví komunikační a slohová výchova s integrací průřezového tématu osobnostní a sociální výchova.*

Abstract: *The curricular changes which are about to take place in the subject Czech Language and Literature will occur in the choice of elementary subject matter that will be reinforced by pupils as a language competence. Pupils will acquire it by means of methods of active involvement. The component linking the language and literature education seems to be communication and composition with the integration of a crossdisciplinary topic of personality and social education.*

V září letošního roku začnou všechny základní školy v 1. a 6. ročníku pracovat podle vlastních vzdělávacích programů. Příprava tohoto procesu a samotná proměna školy však začaly mnohem dříve. Učitelé se po dobu dvou let učili změnám porozumět, nové pohledy na vzdělávání zakomponovali do konkrétních plánů školy, do učebních osnov a do vzdělávacích předmětů. Nebylo vždy snadné učit se novému chápání kurikula, v němž jsou hlavním cílem rozvinuté klíčové kompetence absolventa základního vzdělávání.

Školní kurikulum je soubor kroků, vytvářejících ucelený systém základního vzdělávání, přičemž každá škola uplatňuje vlastní chápání i realizaci jednotlivých částí kurikula.

Co všechno se změní v předmětu Český jazyk a literatura?

Aby učitelé mohli cokoli měnit, musí sami nejdříve porozumět tomu, v čem má být vzdělávání jiné, v čem konkrétně tkví změny v daném vyučovací předmětu. Státní dokument – RVP – tyto nové požadavky dostatečně nezdůraznil. Proto je stále mnoho učitelů, kteří vlastní osnovy napsali, ale žádné změny oproti současnému vzdělávání nezaznamenali. Myslí si, že už všechno dělají a nevědí, co a proč by měli dělat jinak.

Přitom vyučovací předmět Český jazyk a literatura na **1. stupni ZŠ** podle RVP přináší hned několik zásadních, jednoznačně pozitivních odlišností od současného pojetí:

1. ČJ je rozdělen do tří složek: komunikační a slohová výchova, jazyková výchova a literární výchova. Nově je tedy specifikována komunikační a slohová výchova. I když se vzdělávací obsah jednotlivých složek ve vyučování prolíná, z RVP vyplývá, že učitel by měl komunikaci věnovat min. třetinu veškerého času. Problém je v tom, že učitelé sami většinou nejsou v komunikaci dostatečně vzděláni.
2. Je kladen důraz na komunikativní pojetí výuky mateřského jazyka, tedy na přípravu žáků na praktické dorozumívání se s lidmi v různých situacích prostřednictvím jazykových (spisovných i funkčně nespisovných) i mimojazykových prostředků.
3. Toto pojetí vyžaduje daleko více prostoru pro praktické činnosti – mluvení, naslouchání, psaní a čtení s porozuměním, aby je žáci mohli systematicky nacvičovat a rozvíjet si komunikační kompetenci. Tzn., že především učitel musí skvěle zvládat komunikační dovednosti a musí užívat řadu různorodých metod i způsobů výuky, které k těmto dovednostem směřují.
4. Aby bylo možno uvedené cíle realizovat, je naprosto nezbytná redukce učiva. Vycházíme při ní z RVP – ze vzdělávacího obsahu vzdělávacího oboru. Redukce se týká především jazykového a pravopisného učiva. Učitelé dostali možnost opravdu účelně redukovat učivo tak, aby výuka systematicky a spirálovitě prolínala na 2. stupeň, aby na 1. stupni žáci zvládli základní a jim přiměřené učivo, které se ovšem budou učit užívat v praxi, tedy ve svých vlastních výpovědích (mluvených i psaných). Jazyková kompetence (souhrn schopností, které umožňují žákovi odlišit gramaticky správnou větu od nesprávné, dávají mu schopnost tvořit nové věty a rozumět jim) je součástí komunikační kompetence. Bude se nacvičovat především v procesu smysluplné komunikace a ne jako dosud, kdy výuka (zejména ve 4. a 5. ročníku) směřuje k „probírání“ jednoho pravopisného jevu za druhým. Ani s touto redukcí se mnoho učitelů nemůže ztotožnit a paradoxně do svých osnov plánují daleko více učiva, než je třeba.
5. Kromě změn v obsahu vzdělávacího oboru a způsobech výuky se má učitel ve všech předmětech systematicky věnovat utváření a rozvíjení klíčových kompetencí. Naplňování cílů klíčových kompetencí v českém jazyce vede např. k tomu, že učitel věnuje max. pozornost čtení s porozuměním, zařazuje práci s mnoha informačními zdroji a médii, naučí žáky pracovat s Pravidly pravopisu, slovníky, zadává dlouhodobé úkoly, při nichž žák musí své činnosti organizovat, plánovat, vede žáky ke kladení otázek, ke kritickému myšlení, k řešení problémů, k smysluplné práci s chybou, dává prostor k diskusi, ke spolupráci a společně se žáky tvoří pravidla slušného soužití, komunikace atd.
6. Dalším novým úkolem pro učitele je integrace průřezových témat do vyučovacích předmětů. Do českého jazyka se dají vhodně integrovat především témata z osobnostní a sociální výchovy, z mediální výchovy, případně multikulturní výchovy. Výuka průřezových témat vyžaduje,

aby se žák danou látku učil aktivizujícím způsobem, metodou, při níž musí sám myslet, mluvit, jednat, aby téma aplikoval do svého života, do svých způsobů chování a následně o zážitcích, případně přínosech jednotlivých aktivit hovořil, vyhodnocoval je – reflektoval.

7. Výše uvedené změny v pojetí, obsahu i způsobech výuky samozřejmě vyžadují také jiné způsoby hodnocení. Učitelé by si měli při plánování činností klást otázku: Proč tuto aktivitu zařadit, co je jejím cílem. Na základě toho stanoví kritéria hodnocení jednotlivých činností a tomu přizpůsobí vysvětlování, nácvik a procvičování učiva. Jestliže žáci znají kritéria hodnocení, vědí, co se od nich očekává, mohou se naučit také objektivně hodnotit vlastní práci, tedy sebehodnotit.

Cíle vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura na **2. stupni** jsou shodné s prvním a jsou pojmenovány ve výstupech z jednotlivých období.

Stejně je také dělení předmětu rovným dílem na výchovu jazykovou, literární, komunikační a slohovou. Náročnost v jednotlivých ročnících prvního i druhého stupně dosud spočívala ve stupňujícím se množství poznatků, které měli žáci v průběhu vzdělávání vstřebat. I dnes se stupňuje náročnost na žáka, ale ve stupňující se náročnosti úkolů, kterými škola vytváří žákovy klíčové i oborové kompetence. Obor Český jazyk a literatura zahrnuje obory tři – jazyk, literaturu, komunikační a slohovou výchovu – pojaté v rámcovém vzdělávacím programu jako výchovy. Všechny tři části předmětu mají svoje výstupy, míru učiva si stanovuje učitel sám. Tady však nastává zásadní problém. Co je základní učivo? Má si každý učitel stanovit svoje základní učivo, jak ho chápe on sám? Co když opomene naučit žáky něco důležitého? Něco, co bude potřebovat žák v přijímacím řízení? Něco, co nebude umět při nejrůznějších testech? Jak bude potom posuzována škola? Toto jsou nejzávažnější otázky, které neumějí učitelé vyřešit. Nejen učitelé českého jazyka. Proto se musí nejdříve zamyslet nad tím, co je v předmětu pro žáka podstatné. Položit si otázku, k čemu směřuje tato konkrétní vědomost, jak je pro užívání jazyka důležitá a jak ji může žák přijmout. Redukce učiva proto nespočívá v krácení pravopisu, syntaxe, slohu, ale v tom rozpoznat, co je pro žáka podstatné, co je schopen zvládnout, na co bude navazovat. (Jako základní se jeví zvládnutí pravopisu, tvarosloví, tvoření slov, porozumění struktuře věty – řízenost, závislost..., nikoliv druhy vedlejších vět.) Mnozí učitelé však nemají odvalu něco neodučit, protože žák přece půjde k přijímacímu řízení, je podrobován testům Cermat, Kalibro, Scio, proto není možné nic vynechat. Učitelé také nenacházejí nikde podporu. Nikdo jim neřekne, co je správné a co ne. Odpověď je možné najít v RVP. Záleží opravdu jenom na učiteli a na škole, které učivo si stanoví jako základní. Pokud učitelé najdou odvalu a zbaví se břemene přijímacích zkoušek a předimenzovanosti učebnic, otvírá se jim prostor pro tvořivou a svobodnou práci v jazyce a s jazykem. Jazykovou výchovu je potom možné opravdu chápat jako výchovu k používání jazyka a v jazyce je možné se opravdu zdokonalovat.

Předmět Český jazyk a literatura má však ještě další složky. Literární výchova podle RVP klade větší vědomostní nároky na učitele i na žáky a vede k formálnímu probírání látky. Přijmeme-li výstup RVP: „*žák uvádí základní literární směry a jejich významné představitele v české a světové literatuře*“ tak, že každý autor, jehož dílo čteme, je významný a je buď český nebo světový a zařadíme ho datem narození do určité doby, je vše v pořádku. Otázkou však zůstává, které základní literární směry měli autoři na mysli a kdo jsou ti významní představitelé. Z formulace výstupu je patrné, že se po žákovi požadují pouze naučená fakta bez hlubšího pochopení doby, díla i myšlenek autora. Takové informace se potom řadí do kategorie učiva pamětního bez hlubšího porozumění, a tedy nevhodného. Což není dost prostoru na středních školách, aby už rozumově i citově zralejší žáci i čtenáři se učili porozumět literárním velikánům i době, ve které žili, i jejich dílům?

Žák na základní škole nechť čte tu literaturu, která je mu blízká, která ho baví, která reflektuje jeho problémy (proč renesanční Bocacciov Dekameron?). Proč se důkladněji nevěnovat textu, aby ho uměl žák přečíst, porozuměl mu, proč neumožnit žákovi prostor pro osobní prožitky z literárního díla? Jednak aby kultivoval vlastní duši a osobnost, jednak aby vnímal problémy jiných a učil se vytvářet vlastní názory a utvářel osobní postoje.

Třetí oblast předmětu Český jazyk a literatura – komunikační a slohová výchova v sobě slučuje dvě předešlé části – jazyk a literaturu. Učí žáka využívat vědomosti nabyté v literatuře i jazyce ve vlastní tvořivé činnosti, v psaní, mluvení, naslouchání. Učí ho domýšlet literární příběhy a psát vlastní. Škola by mu měla nabídnout čas a prostor pro trénování správného užití jazyka ve vlastním projevu, měla by ho současně vyzbrojit zkušenostmi posoudit kriticky jednak vlastní práci, práci jiných i literární dílo.

Zatímco jazyková výchova v pojetí RVP učí žáka pravidlům pravopisu a základnímu porozumění jazyku, komunikační a slohová výchova žákovi dovolují jazyk tvořivě využívat. Žák se učí prakticky, činnostně, je aktivizován. Spolu s literární výchovou se spojují v jeden celek a nabízejí žákovi jednak ucelený pohled na jazyk, jeho praktické využití, jednak nejružnější prožitky, které včleňuje do svého života, které ho obohacují a rozvíjejí jeho emocionální prožívání a sociální cítění. Žák má možnost uvědomovat si a srovnávat vlastní životní zkušenosti, vytvářet vlastní názory a utvářet životní postoje. Z uvedeného vyplývá, že nedělitelnou součástí předmětu Český jazyk a literatura se stává průřezové téma osobnostní a sociální výchova se všemi oblastmi.

Mnozí učitelé českého jazyka se teprve učí chápat nové pojetí češtiny, při kterém se žák bude aktivně jazyk učit a tvořit v něm. Je zřejmé, že mnozí učitelé se musí naučit i nové postupy a metody. Pochopení vzdělávacího oboru umožní učitelům učit činnostně, naučí se využívat aktivizující metody i metody z oblasti osobnostní a sociální výchovy i výchovy dramatické.

Odměnou se jim stane zajímavá smysluplná práce, která žáky nejen baví, ale probouzí v nich i tvořivost.